

HET TAALGEBRUIK OP SCHOOL

HUIS, SCHOOL EN BUURT VORMEN EEN EENHEID

Drs. R. A. Gerstel

Het onderzoek van de laatste jaren heeft ernstige twijfel doen rijzen aan het nuttig effect van het taalonderwijs. Met name geldt dit het onderwijs aan arbeiderskinderen, plattelandskinderen, woonwagenkinderen en kinderen van Ambonezen, Turken, zigeuners e.d.

Enerzijds merkt men dat deze kinderen minder woorden uit het 'Algemeen Beschaafd Nederlands' kennen en dat ze vaak ook korte zinnen gebruiken. Anderzijds drukken zij zich soms erg direct en beeldend uit als het hun eigen belevingswereld betreft. Nog te veel hebben psychologen en pedagogen zich bezig gehouden met het afnemen van standaardtoetsen die de achterstanden van deze kinderen ook inderdaad aantoonde. Maar nu is er besloten in samenwerking met de afdeling toegepaste taalkunde van de Universiteit van Amsterdam in Haarlem een onderzoek te verrichten naar het spontane taalgebruik van kinderen van 3 à 4 jaar uit verschillende milieus.

Enige ervaringen kunnen we al noemen:

- arbeiderskinderen verwarren vaak *minste* met *meeste*, maar ze weten wel wat *weinigste* betekent en gebruiken dit woord ook,
- kinderen uit agrarische streken weten precies het verschil onder woorden te brengen tussen een kalf, pink en vaars,
- een driejarige peuter uit de Haarlemse Thorbeckebuurt liet in het spel twee auto's botsen en gebruikte zinnestelsels met 'dood rijden' en 'zilig'. Toen de ziekenauto gekomen was, vroegen we: 'Waar gaat de ziekenauto naar toe?' De peuter antwoordde 'Oude Weg'. Dat is de drukke verkeersweg die niet alleen de wijk van de stad scheidt, maar ook de gevaarlijkste oversteekplaats voor kinderen is.

Deze voorbeelden illustreren goed, wat er in het onderwijs meestal gebeurt:

- het begrip *minste* moet zo snel mogelijk worden aangeleerd,
- de verscheidenheid in verschijningsvorm van een dier is te ingewikkeld, en het verkiest zinnestelsels als 'de poes vangt de muis',
- de 'Oude Weg' is onbekend en het kind hoort dat de auto naar het ziekenhuis gaat.

Iets dergelijks hebben psychologen gedaan die compensatie- e.d. programma's hebben ontworpen. Ze willen tekorten wegwerken om hiermee de kinderen een betere startmogelijkheid te geven. Er worden b.v. spelsituaties aangeboden waarbij vaak de leidster centraal staat. Omdat het goed sprekend voorbeeld erg belangrijk blijkt, produceert dit zinnen die de kinderen in koor herhalen. Daarmee dreigt het gevaar, dat een vorm van autoritair lesgeven wordt bestendigd.

Reeds eerder heb ik het voor- en nazeggen in mijn programma aanmerkelijk verminderd. Bij twee- tot vierjarigen worden bepaalde zinnen wel herhaald, maar niet meer door de totale groep. Dit neemt overigens niet weg, dat het voor- en nazeggen een effectieve methode bij de taalverwerving kan zijn.

Ik wil nu eerst aan de hand van voorbeelden duidelijk maken in welke richting op het ogenblik naar uitbreidingsmogelijkheden van de taalschat gezocht wordt. Hierbij ga ik er van uit, dat de inhoud van de stof plaatselijk kan worden veranderd en dat de rol van de leerkracht in principe niet autoritair, maar structurerend is. Hij geeft een hoeveelheid informatie waarop de leerlingen spontaan inhaken. De informatie is niet afgerond, en de leerkracht stimuleert de kinderen om ook zelf informatie in te brengen.

Ik denk hierbij aan de eigen buurtsituatie met al haar natuurlijke bronnen van informatie, die in allerlei projecten kan worden verwerkt. Van de natuurlijke bronnen komen we pas tot abstractie. Zo kunnen we pas na bewustwording van de eigen woon- en speelruimte tot aardrijkskunde komen. Er zijn talrijke kinderen in Haarlem die zelden in het centrum van de stad komen, nooit een kinderboerderij bezochten en in Amsterdam zijn geweest. Wel moeten ze de kaart van Nederland en Europa leren; hier wordt een stap overgeslagen. Een onderwerp als het ontstaan van de eigen buurt draagt meer bij tot de beleving van tijd en een kritische analyse dan het opzeggen van jaartallen.

Het eerste voorbeeld dat ik geef, gaat over gebouwen en de stad, het tweede over de bevrijding van dieren. Andere onderwerpen moeten door de buurtsituatie worden bepaald, zoals een gedwongen verhuizing (sanering), een vechtpartij, een staking op een fabriek en concrete situaties op school. Hiervoor heeft u de ouders ook nodig. Omdat het traditionele klasseggesprek op scholen in sociaal-economisch zwakkere buurten vaak de mist in gaat, hebben wij bepaalde vooroefeningen duidelijk omschreven. De kinderen moeten leren zich ongedwongen en vrij te uiten. In de creatieve spelsituaties moet veel vanuit de kinderen zelf komen. U moet niet vervallen tot vraag- en antwoord-spelletjes.

GEBOUWEN/STAD

Terwijl de kinderen in een halve cirkel gegroepeerd zitten, vraagt u één van hen een toren te bouwen.

Als het kind klaar is vraagt u wat het heeft gebouwd. Wij krijgen dan toren of misschien huis te horen.

Wij haken daarop in door te zeggen: 'Jan heeft een toren gebouwd. Is een toren ook een gebouw? Wie weet nog een ander gebouw?' De kinderen komen nu aan het woord. U noteert welke kinderen aan het woord zijn en maakt observaties.

Het is al voldoende als de kinderen drie gebouwen noemen. Het heeft nog géén zin om te wachten of dóór te vragen tot er een groot aantal gebouwen is genoemd.

U vat nog even samen welke gebouwen genoemd zijn.

Dit kan ook een van de kinderen doen.

Direct hierna vraagt u de kinderen om een gebouw te tekenen. Uiteraard mogen ze zelf kiezen. U kunt wat structureren door te vragen: 'Wie wil een toren (flat, school) tekenen?' U herhaalt de namen van de gebouwen die de kinderen hebben gebruikt. Het is natuurlijk wel aardig als de kinderen niet allemaal hetzelfde gebouw tekenen. De kinderen hangen vervolgens de inmiddels gekleurde gebouwen groeps-gewijze op.

Een volgende dag kunt u nu de kinderen groeperen rond enkele tafels. In ieder geval werken zij niet individueel. De kinderen gaan allerlei gebouwen knippen uit tijdschriften die u van te voren zorgvuldig heeft uitgezocht. Om de zaak voor sommige kinderen te vergemakkelijken liggen er ook oude kwartetspellen bij waarin o.a. gebouwen voorkomen. De coördinatie tussen de groepen komt later tot stand als u b.v. gaat vragen naar hoge gebouwen, houten gebouwen of gebouwen waar je in slaapt of woont tegenover gebouwen waar je alleen maar werkt. Deze komen dan b.v. op één grote tafel tussen de tafels van de groepen te liggen. Voor een verdere beschrijving kunt u ook 'Een taalprogramma voor peuters en kleuters' raadplegen (dingen die bij elkaar horen blz. 30 t/m 39).

De derde morgen gaat u met de kinderen wandelen langs verschillende gebouwen. U vertelt ook wat er in de gebouwen gebeurt (functie-beschrijving). Hierbij laat u de kinderen ook zoveel mogelijk zelf ontdekken (voorbeelden: station, boerderij, bibliotheek, een oud grachtenhuis, een flat, een onbewoonbaar verklaarde woning enz. enz.)

Op de lagere school nemen de kinderen een tape-recorder mee om interviews op te nemen van functionarissen, moeders en vaders. Deze gesprekjes kunnen van de band af worden uitgeschreven en onderwerp zijn van een discussie.

Na de wandeling gaan wij over tot expressie. Ook hier werken de

kinderen samen. Het materiaal bestaat uit hoge en lage dozen, bus-
sen, kokers en fel rood of zwart gekleurd papier.

U vraagt de kinderen nu een stad te bouwen met straten en gebou-
wen. Dit kunt u zeer goed inleiden door een foto van de stad, het
dorp of de eigen buurt. Op de lagere school kunt u ook een platte-
grond gebruiken of laten maken.

U zegt b.v.: 'Zullen wij een *eigen* stad gaan bouwen? '

De eigen buurt is ook een goed standpunt.

De kinderen moeten onderling bespreken hoe de indeling wordt. Wijs
ook op verschillend materiaal. De vulling van de stad kan bestaan uit
huizen, bushaltes, straten, groenvoorzieningen, een zwembad, een
clubhuis enz.

Er komen nu vermoedelijk allerlei ideeën naar voren.

Een suggestie kan later zijn dat er een weg wordt aangelegd, waar-
door een bepaald huis moet worden verlaten. De kinderen vertegen-
woordigen verschillende belangengroepen (wegbouwers, bewoners).
Waar gaan de bewoners van het huis naar toe? Misschien moeten ze
naar een flat, maar ze willen niet. Hopelijk ontstaat er een hoogoplo-
pend conflict. De kinderen komen nu tot allerlei acties.

Uiteraard kan dit ook op de lagere school worden gespeeld. Er vinden
allerlei vormen van communicatie plaats tussen de door de kinderen
vertegenwoordigde belangengroepen. Men kan ook denken aan een
demonstratie van de bewoners en het schrijven van protestbrieven
b.v. aan de burgemeester of de huisbaas die misschien goed geld heeft
verdient aan de verkoop. Op deze manier kunnen maatschappijkri-
tische situaties, die gewoonlijk zorgvuldig door het onderwijs worden
ontweken, worden gespeeld. Hiermee wordt ook een van de mogelijk-
heden gerealiseerd om vorm te geven aan de strijd van minderheids-
groepen tegen de dominerende en vaak onpersoonlijke machtsgroe-
pen.

DE DIEREN MAKEN ZICH LOS

Het uitgangspunt is een kort verhaal of een voorval. Het verhaal
wordt aangeboden in niet meer dan tien goed lopende en eenvoudige
zinnen. De mogelijkheid tot expressie in woord en gebaar moet uit
het verhaal spreken. U moet de kinderen vertellen dat er van iets
kleins (het verhaal) iets heel groots gemaakt gaat worden. De kinde-
ren zitten weer in een halve cirkel, zodat de frontale klassesituatie
wordt doorbroken. Het verhaal wordt zeer expressief voorgedragen.
Wij geven het voorbeeld dat wij in Haarlem gebruiken:

'In de dierentuin zijn alle hokken goed op slot.

Maar wat is dat?

Daar krijgt een dier.

Het is Bobo, de aap.

Hij roept: Ik ben mijn hok uit! Ik ben mijn hok uit!

Ik heb de sleutel! '

Een mogelijke uitwerking in onze ogen is de volgende: 'Wat gaat Bobo doen?' U koppelt zo veel mogelijk ideeën van de kinderen aan elkaar.

'Jan zegt, dat Bobo wegholt - Loes zegt, dat Bobo eerst de beer losmaakt - Welke dieren maakt Bobo vrij? '

Er worden nu allerlei dieren genoemd. Het gaat er om dat niet slechts een paar kinderen aan het woord zijn. De groep maakt een verhaal door de koppeling van individuele suggesties. In het midden van de kring kunt u een groot vel papier leggen waarop u enkele zinnen en woorden schrijft met een viltstift. Dit is een onderbreking die evenwel een aansporing kan zijn om iets te zeggen.

Het klassegelsgesprek wordt nu verlaten en wij gaan over tot expressie. Wij geven enkele mogelijkheden:

1 U kunt het gehele verhaal laten dramatiseren of - wat ons aanvankelijk beter lijkt - fragmenten laten uitbeelden, zoals bewegingen en geluiden van dieren.

Een wat meer gerichte uitvoering zou zijn, dat Bobo de sleutel van de oppasser heeft gepakt. Voordat Bobo de leeuw losmaakt vertelt hij het verhaal. De leeuw maakt het volgende dier (b.v. een olifant) vrij, maar vertelt eerst wat er gebeurd is. Dit doorvertellen laat u niet meer dan vijf keer plaatsvinden.

Eventueel kan een voorbereidende les plaats vinden aan de hand van de spelletjes, die ik in het taalprogramma voor peuters en kleuters onder de rubriek *dieren* heb beschreven. Dit kan dan gecombineerd worden met de etiketten (namen) die bij de kooien van de dieren worden geplaatst. U laat ook de sleutel (een loper) van de oppasser zien.

2 Een tweede vorm van expressie is de tekening (strip met tekst). U geeft elk kind twee tekenvellen die door plakband worden verbonden. U moedigt de kinderen aan om woorden en zinnen op te schrijven. Ze mogen deze overal neerzetten. Meestal vinden zij het leuk om b.v. Bobo iets te laten zeggen, als: 'Ik maak je los'. Deze tekst zet u als voorbeeld op het bord. Via een lus komt de tekst uit Bobo's mond.

Nadat u de tekeningen en zinnen heeft geanalyseerd kunt u de volgende dag de les een meer taalkundig karakter geven. U corrigeert ongemerkt de spelling en alleen de zeer afwijkende zinsbouw. De

zinnen van de kinderen kunt u op het bord schrijven of op flanelbord produceren.

Voorbeeld:

De beer wil los
Bobo heeft de sleutel gejat
Ik blijf in mijn hok.

Er zijn verschillende spelletjes mogelijk. U tekent b.v. Bobo op het bord en rechts van hem een sleutel. De kinderen mogen nu zinnen maken over Bobo en de sleutel. Daarna tekent u de oppasser en de sleutel.

Ook hier mogen de kinderen allerlei zinnen maken (voorbeeld: hij is de sleutel kwijt, de oppasser zoekt de sleutel, enz.) Als de kinderen dit hebben gedaan kunt u ook twee woorden opschrijven b.v. Bobo en sleutel of beer en hok (eventueel ook voorbereid door plaatjes).

Heel simpele oefeningen kunt u ook doen door in principe een ding te vervangen (substitutie). Op basis van analogie komen dan vooral de zwakkere leerlingen los: Bobo maakt het hok open. U vervangt Bobo door een plaat van een olifant: De olifant maakt het hok open.

Als u met kaarten werkt waarop woorden staan, kunt u b.v. één kaart weghalen: 'Bobo komt niet terug.' U pakt de kaart met Bobo weg en laat het aan de kinderen over welke kaart ze nu willen neerleggen. Hetzelfde kunt u doen door in zinnetjes de werkwoorden te vervangen. (Bobo danst, springt, klimt over het hek).

Ten aanzien van de didactische verwerking hebben wij het oog op tal van mogelijkheden. Hierover zullen wij later publiceren. Wij denken ook aan de suggestie om uit een aantal buurtverhalen standaardwoordjes te halen die worden gebruikt om de kinderen te leren LEZEN.

OPMERKINGEN EN SUGGESTIES

De projecten *Gebouwen/stad* en *De dieren maken zich los* blijken in de praktijk goed bruikbaar. Wel moet natuurlijk de band met de buurt waar het wordt uitgevoerd, door de uitvoerenden duidelijker worden aangebracht. Zo werd bij *Gebouwen* tijdens een lezing op een Amsterdamse kleuterschool door de ouders aan gebouwen genoemd: de spaarbank, het oudemannenhuis, de Muiderpoort, huizen aan de gracht. Hoe komt men nu aan zijn bronnen en hulpmiddelen?

Bronnen De belangrijkste mondelinge informatiebronnen zijn de sleutelfiguren in de buurt. Naar aanleiding van een project kan een gesprekje op de tape worden opgenomen met de melkboer, de pastoor, de dominee, een huismoeder. De dienst van . . .

Economische Zaken te Haarlem, die rapporten samenstelt over de

wijken, maakt van deze bronnen veel gebruik, Feitelijke gegevens kunnen dan ook beter worden begrepen (zie bijvoorbeeld het rapport 'De oude Amsterdamse Buurt' van de dienst voor Economische Zaken).

Een belangrijke bron is daarnaast de eigen waarneming en wat daarvan kan worden vastgelegd. Een filmploeg van vaders heeft een hele buurt gefilmd met alle problemen van onbewoonbare huizen, het tekort aan speelruimte, gesprekken met buurtbewoners enz. Dit is een schitterend document voor een klassegerep. Ook zijn nu enkele leden van de ploeg foto's gaan nemen van typische plekje uit de buurt: het badhuis, het clubhuis, een gezin staande voor zijn woning, een vader die sleutelt aan zijn auto, een foto van een oom die iederen kent, enz.

Voor de kinderen van de scholen rond de Herensingel te Haarlem worden foto's gemaakt door de ouders. Wij denken aan de Amsterdamse Poort, het Teylrmuseum, een kerk, een hofje, fabrieken als de zeepfabriek, de Koning Tilly fabriek, enz. Deze foto's worden gebruikt bij het buurtproject. De genoemde instellingen worden groepsgewijs door de kinderen bezocht.

Andere bronnen zijn soms van schriftelijke aard: stukken uit de krant, fotokopieën van historisch materiaal uit het stadsarchief (deze kopieën worden door de kinderen zelf gemaakt).

Verwerking door de kinderen De kinderen moeten, uiteraard onder leiding, de school kunnen verlaten. Hierbij kunnen vrijwilligers (hospitanten, ouders) worden ingeschakeld. In de klas werken de kinderen in groepjes. De verwerking vindt plaats door middel van klassegerep. De stof hiervoor wordt wel eerst door de groepen afzonderlijk voorbereid: interviews worden uitgewerkt en op stencils gezet, er worden tekeningen gemaakt met teksten, de foto's met een onderschrift komen op een prikbord of op een tafel midden in de klas. Na het klassegerep (wij gaven in het deel hiervoor al aanwijzingen) wordt een document opgesteld. De kinderen maken ook boekjes die ze mee naar huis nemen en kunnen laten zien aan de ouders.

Wij geven nu een aantal suggesties voor andere onderwerpen. Deze zijn weliswaar voor een Haarlemse lagere school bedoeld, maar kunnen gemakkelijk worden aangepast. Uiteraard kunnen wij de thema's niet uitputtend behandelen. Het blijft bij een suggestie met vermelding van wat mogelijkheden.

In welke straat woon je? De adressen van de kinderen worden per klas verzameld. De kinderen maken zelf per groep een overzicht. Zij zetten uit (turven) hoeveel kinderen per straat wonen: waar wonen de meeste kinderen? in welke vijf straten wonen de meeste kinde-

ren? Op een plattegrond worden deze straten aangegeven (gekleurd). In welke buurt wonen de meeste kinderen?

Hierna kan er zelfs een grafiek worden gemaakt. De straatnamen komen op stroken te staan. Elk kind dat in de straat woont wordt door een poppetje voorgesteld. De poppetjes zijn van te voren uitgeknipt. In een andere les wordt een plattegrond van de buurt gemaakt en wel bij voorkeur in het groot met dozen, touwen als afbakening voor grachten en straten.

Veel kinderen weten niet waar de *naam* van de *school* vandaan komt. Zijn er nog meer scholen in de buurt? Hoe heten die? Laat kinderen uit arbeidersbuurten ook eens scholen bezoeken in beter gesitueerde buurten (en andersom). Waar gaan wij op letten? De verschillen zullen bijdragen tot de vorming van de kinderen.

Een bezoek aan een *werkplaats* in de *buurt* kan de band tussen school en buurt versterken. De voorbereiding moet goed zijn. Naast informatie over produkten zijn ook gesprekken met een paar arbeiders (vaders, ooms van de kinderen) nuttig. Zo'n gesprek kan ook weer op de band worden opgenomen en in de klas worden uitgewerkt. Bereid vooral de vragen goed voor (verdiensten, wat doet u de hele dag, werktijden).

Hoe woon je thuis? De kinderen kunnen beginnen met een tekening van ouders, broertjes, zusjes en van zichzelf: met hoeveel wonen jullie thuis? De kinderen schrijven de namen onder de tekeningen. Hier kan aan worden gekoppeld: wat doen ze allemaal voor werk? De kinderen kunnen er ook een boekje van maken. In het klasgesprek kunt U enkele beroepen ter discussie stellen. Het zal vaak blijken, dat de kinderen niet eens weten wat vader doet. Op deze manier kunt U weer aansluiten op het thema werken. Probeer kinderen van gescheiden ouders niet te kwetsen.

Het is vaak ook goed over het huis zelf te praten. Hoeveel kamers zijn er? Hoeveel mensen wonen er? Heeft iedereen een kamer voor zichzelf? Ook hier kunnen overzichten van één-, twee-, drie-, vier- en vijfkamerwoningen worden gemaakt. Hebben jullie een douche thuis? Waarom heeft niet iedereen een douche? Deze maatschappelijke onbillijkheid kan beter wel aan de orde worden gesteld. Wij gaan ook in op de functie van het badhuis. Zo kon een badmeester van het overigens door de gemeente schromelijk verwaarloosde badhuis in de Thorbeckebuurt te Haarlem veel informatie geven (functie van de droogrekken, wie komen er nog).

De onbewoonbaar verklaarde woning en sanering zijn andere aspecten van het woonprobleem. Blijkbaar mogen de kinderen er wel direct mee worden geconfronteerd, maar vinden sommigen het onjuist er op school over te spreken.

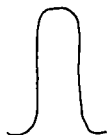
Veel kinderen raakt ook het probleem van de ploegendienst van vader. In sommige gezinnen moet het dan 's middags vaak doodstil zijn. Uiteraard is zo iets ook een onderwerp voor een ouderavond. Het blijft echter geen onderonsje tussen ouders en school, mits de ouders accoord gaan.

Wat de bouwstijl (huizen aan singels!) betreft is een leuk voorbeeld voor kinderen de vorm van gevels van huizen in de binnenstad.

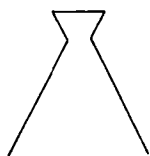
Voorbeelden:

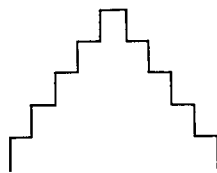
klokgevel

halsgevel

tuitgevel

trapgevel

ANDERE ONDERWERPEN:

Hoe maken wij een krant? Dit kan worden verbonden met een bezoek aan een dagblad. Uiteraard kunnen wij ook eens een schoolkrant maken, waarbij het resultaat van een aantal projecten in stencilvorm in de buurt wordt verspreid.

De kinderen kunnen eens een *winkelstraat* bekijken en opschrijven wat voor winkels er allemaal zijn. Eventueel: 'Wat voor winkels komen jullie tegen als je naar school gaat?' In plaats van met de kinderen allerlei winkels langs te gaan, is het beter om een typische buurtwinkel te bezoeken. De kleine zelfstandige wordt in ere hersteld. Ook hier kan een gesprek worden voorbereid en maken wij gebruik van taperecorder en fototoestel. Het gebruik van de taperecorder is essentieel, omdat daardoor iets van een model wordt vastgelegd. Dit hoeft overigens niet te corresponderen met het 'Algemeen Beschaafd Nederlands'.

In de krant worden vaak stukken geschreven over actuele problemen uit de buurt. Laat de kinderen hierbij ook dieper op de zaak ingaan. Helaas spreekt het nog niet altijd vanzelf, dat de kinderen een woordenboek leren gebruiken.

In de hoogste klas kunnen wij de verkiezingsuitslagen van de buurt afzetten tegen een andere buurt. In Haarlem bijvoorbeeld: de Harmenjansbuurt, Amsterdamsebuurt tegenover Heemstede, Bloemendaal. Laat ook het verband zien tussen uitgebrachte stemmen en de woon- en leefsituatie. Goed aanspreekbaar, mits op de juiste wijze ingeleid, zijn de verwickelingen rond gediscrimineerde groepen (bejaarden, arme mensen, meisjes, vrouwen, kinderen, de geëxploiteerde landen).

Haarlem, februari 1971

OPSTEL N.A.V. KLASSEGESPREEK 'WOONPROJECT A'DAMSE
BUURT'

Kitty de Ruijter, 13 jaar, m.

Ik wil het een hebben over de rijkstinker. Zij hebben één of meer auto's en een groot villa kan je wel zeggen. Zij komen uit een zogenaamd beter milieu zij hebben betere opvoeding gehad zij kunnen alles beter dan wij. Hun kinderen zitten op een internaat. Ik zelf zou niet graag op een internaat zitten al waren wij rijk. Als je zelf naar een ziekehuis moet omdat het heel ernstig is zeggen ze ijskoud er is geen plaats meer maar zo'n rijkstinkert als die naar het zieke hebben ze opeens wel plaats. En dat vind ik nou echt gemeen. Ik zelf en mijn ouder wonen in een om te zeggen een behoorlijk huis. Mijn oma woonden in de rosenprieel.

Over 'taalarmoede' gesproken. Dit opstelletje (en de vele anderen) kritiseert het compensatie-gedeelte.